

ZBRINJAVANJE GLADNE DJECE U HRVATSKOJ ZA PRVOG SVJETSKOG RATA

Mira Kolar. *Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2008., 440 str.*

Teme zbrinjavanja gladne djece tijekom Prvog svjetskog rata M. Kolar se već dotaknula u članku o zbrinjavanju gladne istarske djece u Koprivnici (*Cris*, 8(2006) 1). U ovoj knjizi autoričin je cilj svestrano prikazati akcije koje su tijekom Prvoga svjetskog rata išle za očuvanjem ugrožene djece neovisno o njihovoj vjeroispovijesti. Akcija je neodvojiva od različitih političkih i ekonomskih prilika koje su je prouzrokovale i koje su obilježile njezin tijek te život i karijeru ljudi koji su u njoj sudjelovali pa autorica veliku pozornost obraća i prikazu stanja u državi.

Knjiga se sastoji od sedamnaest poglavlja od kojih su prvo i posljednje uvod i zaključak. Opremljena je bilješkama koje su mjestimično iznimno detaljne, što katkad opterećuje tekst, popisom slikovnog materijala (fotografije, preslici novinskih članaka, naslovnica i različitih okružnica) i tablica te kazalom imena.

Autorica u *Uvodu* ukratko prikazuje ratne, političke i ekonomske prilike koje su dovele do preseljenja djece, etape u kojima se akcija odvijala: od pojačane brige u razdoblju od 1913. do 1917., ujedinjenje tijela za skrb o djeci te dolazak velikoga broja istarske i dalmatinske djece 1917., zatim kraj 1917. i 1918. kada dolaze i djeca iz Bosne te povratak djece 1919., od kada se sva briga za djecu odvija u organizaciji društva Narodna zaštita.

U *Uvodu* i u drugom poglavlju (*Prvi svjetski rat i Hrvatska*) autorica razmatra zbog čega je tema zanemarena u historiografiji i tako gotovo u potpunosti nestala iz sjećanja. Kao jedan od razloga navodi činjenicu da ni Prvi svjetski rat nije istražen i cjelovito obrađen. U drugom poglavlju ukratko prikazuje ekonomske i socijalne prilike prije Prvoga svjetskog rata, njegov početak i tijek do 1917., kada je počela naglašenija briga za ranjene i invalidne vojnike i njihove obitelji, te stanje nakon završetka rata.

Briga o djeci i uopće o siromašnima vodila se od druge polovice XIX. stoljeća kroz različita dobrotvorna društva koja su uglavnom bila nepovezana. God. 1914. osnovana je Liga za zaštitu djece – krovna organizacije koje je skrbila o siromašnoj djeci. Okolnosti njezina osnivanja autorica s mnogo detalja opisuje u trećem poglavlju (*Osnivanje Lige za zaštitu djece u Hrvatskoj i briga za djecu do rujna 1916.*). Nakon početka rata opseg rada te organizacije se širi i prilagođava ratnom stanju.

Uskoro se pokazalo da se briga o ljudima koji su ratom pogođeni mora voditi na višoj razini, pa je u siječnju 1916. osnovan Središnji odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika. Autorica u četvrtom poglavlju (*Osnivanje i rad Središnjeg odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1916.*) kratko

opisuje okolnosti osnivanja Odbora. Potpredsjednik Lige Dr. Josip Šilović postao je predsjednik Odbora i stao na čelo akcije preseljenja djece.

Rad Odbora bio je intenzivan i u njegov rad se uključivalo sve više ljudi različita profila. Iako bi naslov petoga poglavlja (*Rad Središnjeg odbora za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika 1917. do 1918. godine*) upućivao na to da će se autorica baviti baš radom Odbora, ona veliku pozornost obraća i njegovim članovima i njihovim međusobnim odnosima, posebno dr. Đuri Basaričeku. Preseljenje djece bio je jedini način pomoći, jer zbog ratnih uvjeta i slabe prometne povezanosti nije bilo moguće dovesti hranu u ugrožene krajeve. Ono je bilo organizirano kao smještaj u ferijalne kolonije. Djeca su dolazila u Hrvatsku u organizaciji franjevac, zemaljske uprave u Zagrebu i Sarajevu, Katoličke crkve i Crvenoga križa te preko Odbora za preseljenje srpske djece iz Bosne i Hercegovine i muslimanskih vjerskih organizacija. Područja s kojih su djeca dolazila autorica skupno naziva »Austro-Južnoslavija«: to su krajevi zapadno od Drine, Dalmacija, Hercegovina i Bosna, Lika, Istra i Slovenska Gorica.

U šestom poglavlju (*Briga o djeci tijekom 1918. i krajem rata*) autorica opisuje kako su nepovoljni tijek rata te loše gospodarsko stanje i posljedično glad i bolesti utjecali na povećani dolazak djece, tako da je pri kraju rata, u sjevernim županijama bilo smješteno oko 20 000 djece. U akciju su se uključili i književnici, bilo pojedinačno, kao npr. Miroslav Krleža, bilo okupljeni u različita udruženja.

Sedmo poglavlje (*Kronologija dolazaka grupa ugrožene djece u Hrvatsku 1917. i 1918.*) trebalo bi po nazivu i sadržaju doći prije šestoga. Autorica vrlo precizno opisuje tempo dolazaka djece. Djeca su dolazila u razmacima od svega nekoliko dana do jedanput mjesečno iz različitih područja – iz Istre, odakle su krenuli prvi transporti, zatim iz Hercegovine, potom iz Bosne (muslimanska i srpska djeca). Spominje i probleme vezane uz vjeru djece i odnos vjerskih vlasti i Središnjeg odbora. Opseg rada Odbora povećao se tijekom 1918. jer je trebalo skrbiti i o djeci mobiliziranih i poginulih vojnika.

U sljedećim poglavljima (8.–11.) autorica iscrpno opisuje dolazak djece iz pojedinih ugroženih područja. U osmom poglavlju (*Istarska djeca dolaze u Hrvatsku na oporavak*) opisuje etape dolaska djece iz Istre, koja počinju dolaziti od kraja srpnja 1917. Djeca iz Dalmacije (deveto poglavlje: *Dalmatinska i primorska djeca na prehrani na sjeveru zemlje 1917.–1918.*) počela su dolaziti sredinom kolovoza 1918.; i taj je dolazak počeo kao dolazak na ljetovanje no ubrzo se ispostavilo da je riječ o njihovu spašavanju. Deseto poglavlje (*Bosansko hercegovačka djeca dolaze 1917. i 1918.*) ukratko opisuje stanje u Bosni zbog kojeg je nastala hitna potreba za spašavanjem djece. Preseljenja katoličke hercegovačke djece organizirali su franjevci. Upravo zahvaljujući njima održalo se i sjećanje na tu akciju i velike zasluge fra Didaka Buntića koji je u rujnu 1917. organizirao prvi transport djece u Hrvatsku. Djeca muslimanske i pravoslavne vjeroispovijesti počela su dolaziti krajem studenoga 1917. Iz slovenskoga govornog područja dolazilo je malo djece, i to uglavnom iz Trsta (jedanaesto poglavlje: *Djeca iz Slovenskog primorja i Trsta na zbrinjavanju u Hrvatskoj*). Na kraju svakog poglavlja autorica navodi popis sela iz kojih su djeca došla te popis sela u koja su smještena.

Rad Središnjeg odbora bio bi nemoguć bez velike pomoći Županijskih odbora koji su formirani tijekom Prvoga svjetskog rata. Autorica u dvanaestom poglavlju (*Županijski odbori za zbrinjavanje djece*) prikazuje rad tih odbora u svim županijama Kraljevina Hrvatske i Slavonije, a na kraju poglavlja kratko navodi gdje su djeca smještena izvan Hrvatske.

Nakon završetka rata i propasti Austro-Ugarske Monarhije trebalo je organizirati povratak djece. Autorica povratak i s njim povezane probleme prikazuje u trinaestom poglavlju (*Briga o djeci u 1919. i povratak u rodni kraj*). Problem je uvelike povećavala promjena vlasti,

njezina sve veća centralizacija, političko-stranačka previranja te prestrukturiranje društva u cjelini. Uredba o zaštiti djece (1919. s izmjenom 1921.) također je otežala organizaciju povratka jer je određivala teritorijalnu nadležnost tijela za brigu o djeci, pa Oblasni odbor u Hrvatskoj nije više mogao djelovati na području Bosne, Hercegovine i Vojvodine. Zbog talijanske okupacije Istre preporuka je bila da se ta djeca ne vraćaju. Povratak je otežavala i slaba prometna povezanost.

U četrnaestom poglavlju (*Narodna zaštita kao vrhunska organizacija svih hrvatskih humanitarnih društava poslije Prvog svjetskog rata*) autorica opisuje rad Narodne zaštite – udruženja različitih dobrotvornih društava. Naime, u razdoblju prije i poslije Prvoga svjetskog rata djelovalo je mnoštvo humanitarnih društava s različitim ciljevima. Dr. Šilović ujedinio je sva ta društva pod imenom Narodne zaštite kako bi se uvijek pomoglo onima kojima je pomoć bila potrebna. Tako je nakon rata Narodna zaštita počela pomagati siromašnim obiteljima iseljenika i osnovala zakladu za pomoć te je pomagala u slučajevima elementarnih nepogoda u različitim dijelovima tadašnje države. Na kraju četrnaestoga poglavlja autorica komentira izložbu o zaštiti djece u Jugoslaviji, koja je 1938. otvorena u Beogradu. Na njoj akcija spašavanja 20 000 djece u Hrvatskoj nije ni spomenuta. O akciji se, dakle, već nakon dvadesetak godina prestalo govoriti, a potonja historiografija, i jugoslavenska i hrvatska, to je samo nastavila.

Nakon nekoliko godina počeli su se objavljivati radovi o akciji – najprije 1921. dr. Šilović – *Spomenspis*, franjevci u spomen na fra Buntića, Narodna zaštita u čast proslave 70-og rođendana dr. Šilovića itd. Autorica u petnaestom poglavlju (*Historiografska i memoarska literatura o spašavanju djece tijekom Prvog svjetskog rata*) donosi svoj izbor nekih radova (pjesme, proglašenja, zapisi, sjećanja). Opet ukratko ponavlja razloge zbog kojih je akcija tako rano zanemarena i zaboravljena – oni se svode na političke i društvene prilike u novoj državi u kojoj su mnogi ljudi i mnoge stvari iz prethodne države postali nepoćudnima.

U šesnaestom poglavlju autorica je izradila Popis obitelji koje su djecu primile na prehranu po županijama. Napominje da popis nije u potpunosti točan, ali upozorava da može predstavljati putokaz za demografska istraživanja jer su neka prezimena na tim područjima nakon 1945. nestala (što doduše nije vezano uz temu knjige). Poglavlje zaključuje popisom imena osoba koje su uzimale djecu u Bačkoj, Banatu i Baranji, dakle u područjima koja su pripadala mađarskim županijama – riječ je o pretežito srpskim obiteljima iz čega autorica izvodi zaključak da je to preseljenje bilo neka vrsta kolonizacije.

Autorica u *Zaključku* sumira tijek akcije preseljenja i ponavlja svoj temeljni zaključak: cilj akcije bilo je spašavanje djece kao najvrednijeg dijela naroda bez obzira na vjeroispovijest i kao takva bila je svjetlo u mraku Prvoga svjetskog rata. Ističe da su zbog političkih prilika nakon stvaranja nove države, akcija i njezini sudionici zanemarivani, iako smatra da se akcija mogla iskoristiti kao jedan od pokazatelja da je međusobni život i povjerenje naroda mogući.

Autorica u radu ne zaobilazi neke druge, manje lijepe aspekte ove humanitarne akcije, npr. činjenicu da zbrinjavanje djece nije bilo motivirano samo humanitarnim razlozima. Neki su udomitelji samo tražili radnu snagu pa su upućivali zahtjeve Odboru da im se dodijele djeca koja imaju određena znanja i karakteristike. Toga su bili svjesni i organizatori akcije. Navodeći neke izvore iz tog razdoblja ipak zaključuje manje više isto što i oni: cilj akcije bio je spašavanje djece od gladi i smrti i on je unatoč svemu i postignut. No po autorici, motivi organizatora preseljenja nisu bili samo spašavanje djece. Naseljavanje srpske djece u vojvođanskim područjima autorica drži nastojanjem da se ojača srpski entitet u tim područjima, a to je bilo prethodnica kolonizacije što je uslijedila poslije 1918. Taj, nekoliko puta spominjani zaključak autorica, međutim, ne argumentira dovoljno. Tradicionalna briga franjevac za katoličko

stanovništvo u Bosni i Hercegovini rezultirala je time da su oni bili organizatori preseljenja djece, međutim autorica zaključuje da su oni nastojali i ojačati svoju ulogu na onim područjima na kojima je njihov utjecaj bio slabiji i ondje gdje su imali neraščišćene račune s vrhbosanskim nadbiskupom.

Unatoč zamjerkama – činjenici da autorica često donosi nedovoljno argumentirane zaključke, nedostatku popisa literature koji je još očitiji jer je donesen popis slikovnog materijala i tablica, nekim propustima u opremi knjige koji idu na račun urednika izdanja (npr. pogreške u potpisu ispod nekih fotografija su samo prelijepljene) – knjiga je dobar početak obrade ove teme koji zaslužuje još bolji nastavak, jer bi veliki broj tema, kojih se autorica tek dotaknula, mogao predstavljati posebno istraživanje i posebni rad.

PAULINA RADONIĆ VRANJKOVIĆ